

mään’). Tämä johtuu Mantilan mukaan siitä, että suomessa käytetään lokaalisuuden ilmaisemiseen »erityisiä gerundimuotoja» eli 3. infinitiivin inessiiviä, elatiivia ja illatiivia. Näin 1. infinitiiville on jäänyt vain puhtaasti substantiivisia tehtäviä.

Keskeiseksi tutkimustulokseksi on edellä todettu se, että suomen verbien nominaalimuotojen järjestelmä on pitemmälle kielipillistunut kuin unkarin, toisin sanoen suomessa on eri syntaktis-semanttisille kategorioille useammin oma muotonsa kuin unkarissa. Silti Mantila aloittaa ilmiöiden tarkastelun aina unkarin kielestä. Myös kaikki numeroidut esimerkit ovat unkarinkielisiä lauseita, jotka on sitten enemmän tai vähemmän luontevasti suomennettu. Alun perin suomalaisia esimerkkejä on vain siellä täällä tekstin lomassa. Lisäksi joissain kokonaisissa luvuissa, muun muassa gerundia käsittelevässä jaksossa, lähtökohtana ovat unkarin rakenteet paljon selvemmin kuin johdannossa asetettujen tavoitteiden perusteella odottaisi. Työn painopiste on siis — ja kaiketi aivan tietoisesti — unkarin kielen puolella.

Harri Mantilan teos on runsasaineksinen ja perinpohjainen selvitys suomen ja unkarin nominaalisten verbimuotojen suhteista. Se on samalla myös kiintoisa metodinen kokeilu. Siinä on tertium comparationis -periaatetta soveltaen onnistuttu sijoittamaan toistensa yhteyteen sellaisetkin syntaktis-semanttiset piirteet, jotka vertailtavien kielten perinnäisessä luokittelussa joutuisivat aivan eri kategorioihin. Tutkimuksen kelpoisuudesta opetuskäyttöön on vaikea sanoa mitään varmaa, mutta eniten siitä epäilemättä hyötyvät suomalaiset unkarin kielen opiskelijat. Varsin hyvää unkarin taitoa kirjan sisällön omaksuminen kyllä edellyttää. Mantila on joka tapauksessa olennaisella tavalla lisännyt unkarin kielen tuntemustamme. ■

JUHA LESKINEN
*Tampereen yliopisto,
Suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos,
PL 607, 33101 Tampere
Sähköposti: skjule@uta.fi*

PALUU SELITTÄMISEN ONGELMIIN

Roger Lass *Historical linguistics and language change*. Cambridge Studies in Linguistics 81. Cambridge University Press, Cambridge 1997. 423 s. ISBN 0-521-45924-9.

Kielitieteen filosofiasta kiinnostuneet muistanevat Roger Lassin kirjan *On explaining language change*, joka ilmestyi 1980 ja nostatti tuolloin sekä keskustelua kielitieteellisen selittämisen mahdollisuudesta ylipäätään että melkoista kritiikkiä näkökulmiensa kankeutta ja positivistisuutta kohtaan. Lass, joka esipuheessaan tunnustautuu menneisyyden ja historian tutkimuksen harrastajaksi laajalla rintamalla, kirjal-

lisuudesta paleontologiaan, on nyt, pitkään samaa kielihistorian sarkaa kynnettyään, palannut kielen muuttumisen metodisten ja filosofisten ongelmien äärelle.

Esipuheen mukaan tässä esiteltävä teos oli alkuaan aiottu historiallisen kielentutkimuksen oppikirjaksi, mutta siitä tulikin eräänlainen miete- ja lukukirja varttuneemille asianharrastajille. Parhaiten se tietenkin avautuu niille, jotka itsekin ovat näitä

▷

kysymyksiä pohtineet ja kenties päätyneet samanlaisiin ajatuksiin. Mietittäväksi jääköön, miten tämä wittgensteinilainen tulkinta-aspekti sopii yhteen Lassin edustaman näkökulman kanssa, jossa — päinvastoin kuin viime aikoina on ollut tapana — kieltä pyritään jälleen irrottamaan puhujistaan. Ihmiset eivät Lassin epämuodikkaassa katsannossa ole »kielenrakentajia», eivät sen puoleen myöskään universaalien kielikyvyn epäkiinnostavia kantotelineitä, vaan historian kulussa muotoutuneen omalakisien tuotteiden käyttäjiä.

Kirja koostuu seitsemästä laajasta luvusta, jotka oikeastaan ovat löysähkösti toisiinsa liittyviä laajoja esseitä. Pääaiheina ovat toisaalta historian ja historiallisen selittämisen olemus, toisaalta konkreettisten kielenainesten tulkintaongelmat filosofisine taustoineen. Esimerkkiaineisto on enimmäkseen indoeuropeistiikan ja erityisesti anglistiikan alalta; suomalaista lukijaa viehättävät muutamat (itämeren)suomalaiset esimerkit, joissa tosin on erinäisiä melko vaarattomia kirjoitusvirheitä ja kompastuksia. (Kummallisoin kömmähdys muuten on se ilmeisesti vanhentuneen lähteen harhatulkintaan perustuva väite, että mordvassa ja marissa olisi tai ainakin heijastuisi astevaihtelu.)

Vaikka kielihistorian tutkimuskohteena onkin kieli todellisena, puhujistaan erotettavana ilmiönä, historiallinen selittäminen perustuu Lassin mukaan paljolti tieteen omaan mytologiaan ja metakieleen. Tässä esiteltävä kirja on siis meta-metakieltä ja päätyy sellaisena toisinaan tasapainoilmaan lähelle triviaalin rajaa, kuten Lassin pohtiessa, mitä vanhojen tekstien kirjoitusasuista itse asiassa voidaan päätellä ja millä perustein. Rinnastukset biologiaan, genetiikkaan ja paleontologiaan ovat yleissivistäviä mutta eivät oikeastaan tuo kielihistorian koeteltuihin metodeihin mitään uutta, ja paikoin tuntuu, että siinä, mitä kirja kie-

lihistorian olemuksesta ja menetelmistä kertoo, ei ole juuri mitään sellaista, mitä ei monen monituisissa alan perusesityksissä jo vuosikymmenten ajan olisi selvitetty. Toisaalta Lassin terävät iskut kritiikittömiä kielikuntienvälisiä makrovertailuja tai »kontaktiromantiikkaa» vastaan (kontaktiromantiikaksi Lass kutsuu kielen muutosten yletöntä selittämistä kontaktien ja vaikutteiden avulla) ovat nautittavaa luettavaa ja osoittavat myös, miten aiheellista kielihistorian perin pohjin tunnettuja perustotuksiakin nykyään on kerrata.

Vauhdikkaimmillaan Lassin rento tyyli on kirjan loppuosassa, jossa hän palaa lähes parinkymmenen vuoden takaisen kirjansa nostattamiin kysymyksiin. Viimeinen luku käsittelee selittämistä ja ontologiaa, paljolti vastauksena esimerkiksi Raimo Anttilan ja Esa Itkosen edustamiin semioottisiin tai hermeneuttisiin näkemyksiin. Tässä törmäävät kaksi täysin erilaista ajattelutapaa. Lassilta ei riitä myötätuntoa upean heuristisille ajatusrakennelmille (kirjassa on hykerryttävän ilkeitä kommentteja uuspeircläisten Sherlock Holmes -päänäpintymistä tai abduktioselitysten irrationaalisesta lumovoimasta), vaan hän hakee mallinsa enemmänkin luonnontieteellisestä selittämisestä, jossa Occamin partaveitsi heiluu säälimättömästi — olkoonkin tuloksena sitten paikoin hiljainen ja karu maise ma. Kaikelle ei välttämättä löydy mieltä tai tarkoitusta, eikä kaikki riipu kaikesta; Lassin katsannossa kieli kuten luontokin raahaa mukanaan näköjään tarpeetonta tai huonosti toimivaa ainesta — lingvistisiä miehennännejä tai pandansuolistoja — joka kuitenkin on ennalta arvaamattomilla tavoin kierrätettävissä uusiokäyttöön.

Historical linguistics and language change on peittelemättömän henkilökohtainen kannanotto. Kirjoittaja tunnustautuu avoimesti vanhanaikaiseksi, jopa eräänlaista antifeministisyyttä myöten (samoil-

le kohdin kirjaa, missä Lass puolustaa geneeristä *he*-pronominin käyttöään, hän on — tahallaanko? — sijoittanut juuri sellaisen ns. seksistisen esimerkkilauseen, jollaisten juurimiseen lingvistiikan oppikirjoista on viime aikoina alettu kiinnittää huomiota ainakin Amerikassa). Tämä persoonallinen väri, useaan otteeseen toistuvat »minun mielestäni parempi» -tyyliset ilmaukset ja kielihistoriallisen selittämisen »mytologista» luonnetta korostavat kielikuvat ovat oudossa kontrastissa kirjoittajan kuivahkon »positivististen» näkemysten

kanssa. Lukija jää miettimään, olisiko vielä mielekästä yrittää etsiä tämän kaiken takaa jotain syvällisempää, metateoreettista näkökulmaa, jonka kautta kielentutkimuksen eri aspektit paremmin aukeaisivat. Mitä oikeastaan tutkitaan, kun tutkitaan kieltä? Ajatuksia herättävä kirja. ■

JOHANNA LAAKSO

Suomalais-ugrilainen laitos, PL 25 (Franzeninkatu 13), 00014 Helsingin yliopisto
Sähköposti: *johanna.laakso@helsinki.fi*

JOHTO-OPPIA SUOMENOPPIJOILLE JA MUILLEKIN

Anna-Liisa Lepäsmä, Anneli Lieko & Leena Silfverberg *Miten sanoja johdetaan. Suomen kielen johto-oppia.* Finn Lectura, Helsinki [1996]. 207 s. ISBN 951-792-006-7.

Oppikirja »Miten sanoja johdetaan» tarjoaa yleiskuvan suomen johto-opista. Kirja on tarkoitettu varsinkin suomen opetukseen toisena ja vieraana kieleinä, mikä näkyy sen kuvausratkaisuissa, esitustavassa ja käytetyssä termistössä. Suomen derivaation käsittely jakautuu kirjassa kolmia nominien, verbien ja partikkelien johtoon. Nomininjohtimet jaetaan edelleen substantiivin- ja adjektiivinjohtimiin, mikä hyvin pitkälle onnistuukin. Adjektiivijohdoksina käsitellään myös partisiipit sekä komparatiivi ja superlatiivi.

Johdostyyppit käydään johtimittain läpi, ja kustakin tyypistä esitellään merkitystä, kantasanoja ja -vartaloita, produktiivisuutta ja taivutusta. Epäproduktiivisimmat johdostyyppit käsitellään vain luettelomaisesti, ja joitakin harvinaisempia tyyppejä jää kokonaan mainitsemattakin, kuten esimerkiksi substantiivinjohtimet *-i (anti, paisti)*, *-Ue (pentue, saattue)* ja *-O (jänö, koto)*. Esimer-

kistöä eri tapaustyypeistä esitetään yleensä riittävästi. Aina ei kuitenkaan saa selvää kuvaa siitä, mitkä ovat johdostyyppin keskeisiä käytötapoja, mitkä taas harvinaisempia.

Näkökulma kirjassa on kielenpuhujan, tässä tapauksessa -oppijan, joka muodostaa johdoksia »tässä ja nyt». Johtimet esitellään elementteinä, joita liitetään sanoihin ja joilla johdostyyppin produktiivisuudesta riippuen joko »tehdään (muodostetaan, saadaan)» tai »on tehty (muodostettu, johdettu)» johdoksia. Tällainen johdosten oma-kohtaiseen tuottamiseen perustuva tai sellaista jäljittelevä kuvaustapa on opetuksessa varmaankin havainnollinen ja käyttökelpoinen. Kaikkiin tapauksiin prosessikuvaus ei kuitenkaan istu yhtä hyvin kuin toisiin.

Johdosten analyysissä on keskeisessä asemassa kantasana, niin sen merkitys kuin fonologinen ja morfologinen rakennekin. Kirjassa sovelletaan kantasanan vartalotyyppien kuvaukseen lekseemin sanakirja-